

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

(Майя ШКОЛАЄВА)

« _____ » 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПОЛІТОГЕНЕЗ І ФОРМУВАННЯ РАННІХ ДЕРЖАВ

Рівень вищої освіти: Другий (магістерський)

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

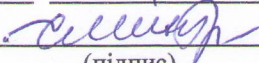
Спеціальність: 032 Історія та археологія

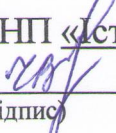
Освітньо-професійна програма: Історія та археологія

Робоча програма навчальної дисципліни «Політогенез і формування ранніх держав». Одеса: ОНУ, 2024. 16 с.

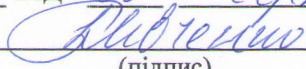
Розробник: Грицюта Оксана Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Протокол № 1 від "29" серпня 2024 р.
Завідувач кафедри (Олена СМІНТИНА)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПІ/ОНП «Історія та археологія»
 (Вадим ЧЕПЖЕНКО)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією факультету історії та філософії

Протокол № 1 від "30" серпня 2024 р.
Голова НМК (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № ____ від "____" _____ 20__ р.
Завідувач кафедри _____ (_____) _____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № ____ від "____" _____ 20__ р.
Завідувач кафедри _____ (_____) _____
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 3 годин – 90 змістових модулів – 2	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і назва) Спеціалізація (і): _____ (назва) Рівень вищої освіти: <u>другий (магістерський)</u>	Нормативна	
		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		2-й	2-й
		Лекції	
		20 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		10 год.	4 год.
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		60 год.	80 год.
		Форма підсумкового контролю: залік	

2. Зміст навчальної дисципліни

Мета – ознайомити студентів із сутністю процесу формування ранніх державних утворень та специфічними рисами політогенезу у різних регіонах на ранньому етапі розвитку суспільства.

Завдання: ознайомлення студентів з основними чинниками формування та становлення суспільства та держав, дослідження характерних рис політогенезу стародавніх суспільств та механізмів формування соціальних інститутів первісності на певних етапах історичного розвитку, формування поняття про походження та природу політичної влади. Виробити у студентів вміння формувати власну позицію щодо дискусійних питань походження влади та державних утворень.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в галузі історії та археології.

а) загальних (ЗК): ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК02. Здатність працювати автономно. ЗК05. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного івня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності). ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

б) спеціальних (СК): СК01. Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію. СК02. Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.

СК05. Здатність розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері історії, археології та/або дотичні до них міждисциплінарні проекти.

СК07 Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах фахової передвищої та вищої освіти, наукових установах СК11.Здатність використовувати набуті знання в ході професійної діяльності та експертного консультування з актуальних проблем історії та археології, міжкультурної комунікації, архівної, музейної та пам'яткоохоронної діяльності, в тому числі з урахуванням регіональної специфіки. СК12. Здатність репрезентувати наукові історичні знання у публічній сфері, зокрема у ЗМІ, мистецтві, кіно, літературі, музеях, фестивалях, комп'ютерних іграх тощо.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПР01. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПР02. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та

археології.

ПР03. Розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проекти з урахуванням сучасних методологічних підходів.

ПР05. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

ПР07. Зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з питань історії та/або археології до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

ПР08. Розширювати актуалізовану джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових й археологічних експедиціях тощо.

ПР10. Здійснювати професійну діяльність та експертне консультування з актуальних проблем історії та археології, міжкультурної комунікації, архівної, музейної та пам'яткоохоронної діяльності, в тому числі з урахуванням регіональної специфіки.

ПР11. Актуалізувати набуті знання, вміння та навички під час професійної комунікації з представниками інших наук, а також з представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та засобів масової інформації, в тому числі з урахуванням регіональної специфіки.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- Сформувати у студентів якомога повніше уявлення про сутність процесу політогенезу та закономірності історичного розвитку
- сутність поняття державна влада
- основні проблеми та підходи до проблеми політогенезу.
- закономірності формування політичних інституцій у давньому суспільстві;
- хід процесу політичної трансформації на ранньому етапі розвитку суспільства
- особливості переходу від родоплемінного до класового устрою
- етапи створення державних інститутів раннього залізного віку
- особливості державотворення у варварському світі

вміти:

- аналізувати різні точки зору на проблеми розвитку давнього суспільства.
- порівнювати між собою різні історичні конструкти.
- аналізувати особливості політичних інститутів давніх суспільств
- застосовувати здобуті знання, навички та вміння у процесі наукової роботи та використовувати понятійний апарат.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1 Поняття про політичну владу і державу. Створення умов політогенезу.

Тема 1 Політогенез та стейтогенез. Феномен політичної влади.

Поняття політогенезу. Задача та мета політогенезу. Умови політогенезу. Політика та політичні відносини. Місце і роль політичних відносин у системі суспільних відносин. Політичні інститути. Поняття політичної влади. Об'єктивна необхідність, види і форми влади. Джерела влади. Специфіка політичної влади. Функції політичної влади. Типи панування і типи політичної могутності. Ефективність політичної влади і фактори, що її визначають. Політичне лідерство. Поняття стейтогенезу. Умови та каталізatori стейтогенезу. Розвиток концепції держави у науковій думці. Теорії походження держави. Типи держави. Роль держави у суспільстві. Ознаки держави. Функції держави. Процес виникнення держав на ранньому етапі історії людства. Види ранніх держав.

Тема 2. Стейтогенез. Держава як політичне явище.

Поняття стейтогенезу. Умови та каталізatori стейтогенезу. Розвиток концепції держави у науковій думці. Теорії походження держави. Типи держави. Роль держави у суспільстві. Ознаки держави. Функції держави. Процес виникнення держав на ранньому етапі історії людства. Види ранніх держав.

Тема 3. Формування та еволюція соціальних інститутів у первісну добу.

Соціальні фактори еволюції.

Основні етапи еволюції людства. Біологічні фактори еволюції. Проблема зародження соціальних відносин у людському суспільстві. Усвідомлена поведінка у вищих приматів. Соціобіологія. Походження соціальності та причини формування соціальної поведінки. Орудійна діяльність мавп. Соціальні фактори еволюції: культурні практики; соціальна організація; технології та інновації; співпраця та конкуренція; соціальний відбір. Соціальний інтелект. Соціальна структура ранньопервісної общини. Еволюція сім'ї та шлюбу. Відносини власності і розподілу в суспільствах мисливців, збирачів і рибалок. Статеві-віковий розподіл праці. Перехід до нової структури первісного суспільства.

Тема 4. Формування соціальних інститутів у ранньопервісну добу.

Соціальна структура ранньопервісної общини. Зміцнення екзогамії та зміни в груповому шлюбі. Рід батьківський і материнський, проблема матріархату. Характерні ознаки роду. Еволюція сім'ї та шлюбу. Відносини власності і розподілу в суспільствах мисливців, збирачів і рибалок. Особистість і соціальні норми. Особливості соціалізації, ініціації і інші обряди переходу. Статеві-віковий розподіл праці. Перехід до нової структури первісного суспільства. Материнський рід.

Тема 5. Розвиток структурної диференціації суспільства.

Розквіт первісносуспільного ладу. Парна сім'я та її характерні риси. Пережитки групового шлюбу (сорорат, левірат, гетеризм, тощо). Соціалізація молоді. Криза мисливсько-збиральницького господарства. Розвиток скотарства й поява кочових племен. Суспільний розподіл праці. Обмін і його місце у становленні політичної влади. Патріархальна сім'я й община. Соціально-економічна диференціація пізньородового суспільства. Основні риси племінної організації землеробів і скотарів. Організація влади та управління. Матріархальні та патріархальні общини. Ранні форми обміну. Формування ранжируваного або раннього стратифікованого суспільства.

Змістовний модуль 2. Потестарні суспільства

Тема 6. Виникнення протодержав.

Суспільний поділ праці і його наслідки. Накопичення регулярного надлишкового продукту. Первісна сусідська громада. Витіснення родових зв'язків територіально сусідськими. Великосімейна громада як перехідний щабель від родової громади до моногамної сім'ї. Виникнення і розвиток приватної власності. Протиріччя між суспільною формою власності і приватним володінням на землю. Плем'я як соціально-потестарна спільність. Спадкове лідерство. Ускладнення суспільного виробництва. Зростання протиріч і конфліктів всередині племені. Необхідність зміцнення організаційно-управлінського апарату. Потестарне суспільство.

Тема 7. Протодержавні утворення на території України

Суспільний устрій ранніх землеробів та кочовиків. Розвиток ремісництва як фактор політогенезу. Мегапоселення та протоміста. Трипільська культура. Культури бронзової доби на території України. Слов'янські культури I тис. н. е. Специфіка розвитку кочових спільнот. Особливості формування соціальних та владних інститутів. Скіфо-сарматське суспільство. Гуни.

Тема 8. Ранньодержавна стадія політогенезу

Інституалізація влади. Вождівство як потестарне утворення. Перехід від потестарної влади до політичної (державної). Трансформація первісної общини у територіальну у германських племен Примусові форми влади. Впорядковане даннічство (оподаткування). Зародження майнової нерівності. Експлуатації та її форми. Формування правової системи. Виділення політичної сфери. Політогенез та етногенез, демографічні процеси. Релігія та стадії політогенезу. Особливі функції релігії. Релігія та політика. Концентрація збройної сили та політична влада. Роль війн. Торгівля, ремесло, мореплавання як фактори політогенезу. Античні міста-поліси Північного Причорномор'я.

Тема 9. Феномен кочової держави

Специфіка розвитку кочових спільнот. Особливості формування соціальних та владних інститутів. Скіфо-сарматське суспільство. Гуни.

Тема 10. Варварські держави Західної Європи

Трансформація первісної общини у територіальну у германських племен. Римський вплив на політогенез варварських держав. Формування державних інститутів в суспільствах готів, франків, вікінгів.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовний модуль 1 Поняття про політичну владу і державу. Створення умов політогенезу										
Тема 1. Політогенез та стейтогенез. Феномен політичної влади.	8	2	1		5	8	2			7
Тема 2. Стейтогенез. Держава як політичне явище.	9	2	1		6	8				7
Тема 3 Формування та еволюція соціальних інститутів у первісну добу. Соціальні фактори еволюції.	9	2			7	10		2		8
Тема 4. Формування соціальних інститутів у ранньопервісну добу.	9	2	2		5	9				9
Тема 5. Розвиток структурної диференціації суспільства.	9	2			7	9				9
Разом за змістовим модулем 1	44	10	4		30	44	2	2		40
Змістовний модуль 2. Потестарні суспільства										
Тема 6. Виникнення прдержав.	9	2	2		5	9				9

Тема 7. Протодержавні утворення на території України	9	2			7	9	2			7
Тема 8. Ранньодержавна стадія політогенезу	9	2	2		5	9				9
Тема 9. Феномен кочової держави	9	2			7	9		2		7
Тема 10. Варварські держави Західної Європи	10	2	2		6	10	2			8
Разом за змістовим модулем 2	46	10	6		30	46	4	2		40
ІНДЗ	30					30				
Усього годин	90	20	10		60	90	6	4		80

5. Семінарські заняття не передбачені

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денне відділення	Заочне відділення
1.	Умови і фактори політогенезу	2	2
2.	Соціальні фактори еволюції.	2	
3.	Протодержавні утворення на території України	2	
4.	Ранньодержавна стадія політогенезу	2	
5.	Особливості ранніх держав	2	2
	Разом	10	4

7. Лабораторні заняття не передбачені.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин	
		Денне	Заочне
1.	Тема 1. Політогенез та стейтогенез. Феномен політичної влади. [1]	5	7
2.	Тема 2. Стейтогенез. Держава як політичне явище[1].	6	7
3.	Тема 3 Формування та еволюція соціальних інститутів у первісну добу. Соціальні фактори еволюції. [3]	7	8
4.	Тема 4. Розвиток структурної диференціації суспільства.[1]	5	9
5.	Тема 5. Формування соціальних інститутів у ранньопервісну добу.	7	9
6.	Тема 6. Виникнення продержав. [1]	5	9

7.	Тема 7. Протодержавні утворення на території України[1] [3]	7	7
8.	Тема 8. Ранньодержавна стадія політогенезу[3]	5	9
9.	Тема 9. Феномен кочової держави [2]	7	7
10.	Тема 10. Варварські держави Західної Європи[1] [2]	6	8
	Разом	60	80

До самостійної роботи належить:

[1] – підготовка до лекцій, практичних;

[2] – написання рефератів, есе;

[3] – виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.

Структура написання студентом *реферату, есе, індивідуального навчально-дослідного завдання* складається із наступних обов'язкових елементів: Вступна частина (актуальність, характеристика обраної теми та перспективність її дослідження); Аналіз джерел та літератури по темі; Виклад основного матеріалу; Ілюстративний матеріал, що підтверджує аргументаційну базу; Висновки; Список джерел та літератури.

Захист проєктів (рефертів, есе) та ІНДЗ відбувається за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, а також у формі участі в науковій конференції.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання:

До Змістового модуля 1. Змістовний модуль 1 **Поняття про політичну владу і державу. Створення умов політогенезу.**

Визначити ознаки держави та охарактеризувати роль політичних відносин у розвитку суспільних інститутів

До Змістового модуля 2. Потестарні суспільства

Визначити роль соціальних факторів в еволюції суспільства

Прослідкувати процес формування та соціальних інститутів на ранніх етапах розвитку людства

Охарактеризувати одну з ранніх держав:

- Прослідкувати процес перетворення з племінного ладу до держави
- Визначити чинники стейтогенезу
- Шляхи трансформації

9. Методи навчання

Під час вивчення курсу наступні методи навчання:

Словесні: лекції (проблемні, лекції-візуалізації), мозкові атаки, кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій), розповіді, пояснення, бесіди, дискусії, диспути, обговорення проблемних ситуацій, ситуаційне навчання.

Наочні: ілюстрація (у тому числі мультимедійні презентації), демонстрації, метод безпосереднього спостереження (робота з археологічним матеріалом), презентація результатів власних досліджень тощо.

Практичні: виконання міні-дослідження, виконання індивідуальних завдань, створення лепбуків, скрайбінгів, віртуальних археологічних довідкових кабінетів, де розміщуються різноманітні історичні джерела, книги.

**10. Форми контролю і методи оцінювання
(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)**

Методи поточного/періодичного контролю:

1. Опитування студентів на практичних заняттях.
2. Виконання індивідуального завдання.
3. Відповіді на контрольні запитання.
4. Участь в колективних дискусіях, навчально-ділових іграх та інших формах активності під час лекцій.
5. Тест-контроль знань з кожного змістового модуля.

Підсумковий контроль: залік.

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
Здобувач освіти		
Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки. Здобувач здатен виділяти виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує,	правильно виконав завдань; має стійкі навички виконання завдання

	узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків.	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно виконав половину завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно виконав окремі завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

11. Питання для підсумкового контролю

1. Поняття держава. Концепції походження держави
2. Політична влада, джерела та ресурси
3. Поняття політогенезу та стейтогенезу
4. Шляхи формування державної влади.
5. Соціальна поведінка вищих приматів.
6. Особливості соціогенезу у ранньоперівській общині.
7. Поняття плем'я та рід. Трансформація племені у первісному суспільстві.
8. Формування інституту сім'ї, види сімей у первісному суспільстві.
9. Процес формування владних відносин у потестарних суспільствах.

10. Поділи праці та їх вплив на хід політиогенезу
11. Шляхи формування державної влади у потестарних суспільствах
12. Виникнення експлуатації, її види та формування класів.
13. Виникнення землеробства та скотарства та їх значення для політогенезу.
14. Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки.
15. Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.
16. Трансформація соціальних інститутів пізньопервісної общини.
17. Державні утворення на території Американського континенту.
18. Роль релігії у процесі політогенезу
19. Духовна культура первісного населення.
20. Духовна культура пізньопервісного населення.
21. Економічні стосунки пізньопервісного часу. Престижна економіка.
22. Зміни в розвитку господарства в бронзовому віці.
23. Крито-микенська цивілізація.
24. Феномен варварської держави
25. Мезолітична пора як етап переходу до нових форм господарювання.
26. Номадизм: сучасні підходи до проблеми.
27. Обмін та його роль в історії первісного суспільства.
28. Основні види первісних релігійних уявлень.
29. Основні технічні досягнення неоліту. Вплив на суспільство
30. Передумови переходу від привласнюючої до відтворюючої економіки.
31. Перші державні утворення в Месопотамії.
32. Перші державні формування на території Китаю.
33. Попередники людини: антропология та соціальність.
34. Протодержавні утворення на території Північного Причорномор'я
35. Перші державні утворення на території України
36. Ремісництво часів політогенезу.
37. Римська держава: шляхи трансформації.
38. Скіфо-сарматські державні утворення.
39. Давні держави Криму
40. Становлення давньогрецької цивілізації.
41. Структура та організація влади в епоху ранньопервісної общини.
42. Структура та організація влади у пізньопервісну добу.
43. Фінікійські державні формування в Середземномор'ї.
44. Формування першої цивілізації в північній Африці.
45. Формування приватної власності.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та періодичний контроль				
Змістовний модуль 1	Змістовний модуль 2	Індивідуальне самостійне завдання	Підсумковий контроль (залік)	Сума балів

T1	T2	T3	T4	T5	T6		40	100
2	2	2	2	2	2	30		
Контроль знань - 9			Контроль знань - 9					
15			15			30	40	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D		
60-69	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Навчально-методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Політогенез і формування ранніх держав».
2. Силабус навчальної дисципліни «Політогенез і формування ранніх держав».
3. Консультації викладача
4. Навчально-методичні матеріали для лекцій та практичних занять.
5. Мультимедійні презентації.

14. Рекомендована література

Основна:

1. Відейко М. Історія цивілізації. Україна. Том 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. — IX ст.) Київ, 2020
2. Історія європейської цивілізації. Близький Схід /Умберто Еко Київ, 2020
3. Історія європейської цивілізації. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Варвари. Християни. Мусульмани /Умберто Еко. Київ, 2018
4. Крадін Н. Н. Політична антропологія. М., 2010
5. Орлова Т.В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. / Т.В. Орлова. Київ, 2012
6. Ситник О. Культурна антропологія: походження людини і суспільства. Навчальний посібник. Львів, 2012.
7. Циммер К. Еволюція. Тріумф ідеї. Харків, 2020.
8. Кузьменко Л.П. Еволюція Homo sapiens: навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 136 с.

Додаткова:

9. Ганьба О. Особливості класифікації архаїчних відносин родового суспільства. *Правова позиція*, № 4 (25), 2019. С. 7-12.
10. Ганьба О. Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства. *Теорія держави і права*. 2018. № 12. С. 253-257
11. Грицюта О. Вплив ідей Леопольда фон Ранке на розвиток позитивізму у вітчизняній історичній науці 2-ої пол. XIX ст. Гуманітарні науки у контексті суспільно-політичних викликів: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., Одеса, 21-22 травня 2020 р. 2020, с. 17-19
12. Грицюта О. Розвиток студій із біблійної археології у Київській духовній академії у другій половині XIX століття. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2019, 23, с. 396–401.
13. Давні слов'яни: археологія та історія. Київ, 2016.
14. Даймонд Д. Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами. Київ, 2009.
15. Денисенко В. М. Політика в контексті антропологічних вимірів. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2013. № 1 (17). С. 34–39.
16. Держановська С. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 40. С. 310–316.
17. Жих М. Про регіональний політогенез у Київській Русі (до постановки проблеми). *Український історичний збірник*. 2009, 12, с. 42-48.
18. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / О. М. Бандурки. Харків, 2020.
19. Койн Дж. Чому еволюція правдива. Київ, 2015.
20. Ричков М. О. Суспільство (соціальний організм, простір, етнос). Київ: НТУ, 2005. 187 с.
21. Сегеда С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України. Київ, 2012.
22. Тельпіс О. В. Антропологічна природа політичного лідерства в міжнародних відносинах *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011, 103(1), с. 236-247.
23. Cioffi-Revslla. A Formal Theory of Politogenesis: Towards an Agent Simulation of Social Complexity Origins. 2014.
24. Graeber David, Vengrow David. The Dawn Of Everything: A New History of Humanity. 2023
25. Hrytsiuta O. Contribution of Yu. A. Kulakovskiy to the development of antique archeology in the Nestor Chronicler Historical Society. *Історія науки і техніки*. 10 (16), 2020, p. 127-138.
26. Malcolm C. Lilie, Inna D. Potekhina. Prehistoric Ukraine: From the First Hunters to the First Farmers. Oxbou Books. 2020.
27. Yuval Noah Harari. Sapiens. A Brief History of Humankind. 2015.

15. Електронні ресурси

1. Лікбез. Історичний фронт <https://likbez.org.ua/ua/eternal/origin-of-ukrainians>
2. World History Encyclopedia <https://www.worldhistory.org/>
3. Khan Academy (розділ з історії)
<https://www.khanacademy.org/humanities/world-history>